

De Afsluitdijk sluit voor Wieringen

het eiland bestaan af

28 mei 1932, het laatste gat in de Afsluitdijk
wordt gesloten

Tekst: Menno Smit; Foto's: Archief Historische Vereniging Wieringen

In SdZ 2007.5 is beschreven hoe het leven op Wieringen was voordat de Afsluitdijk werd aangelegd. Dit artikel gaat in op de veranderingen door de dijk. Hier enkele punten uit het eerste artikel: de verbinding met de vaste wal werd onderhouden door een gemotoriseerde postboot die naast post ook passagiers vervoerde. Voor het vervoer van goederen waren er zeilende beurt- en vrachtschepen. De visserij en het zeegrug (wier) speelde een belangrijke rol. Er waren twee havens: De Haukes en Den Oever. Een zware storm in 1916 zou echter vergaande gevolgen hebben en het eiland voorgoed veranderen.

Vaak geven ernstige situaties de aanstoot tot het uitvoeren van grote werken. Bracht in 1953 de watersnoodramp in wezen de reeds bestaande Deltaplannen op gang, in 1916 was

een stormramp de aanleiding tot het afsluiten van de Zuiderzee. In januari van dat jaar woedde een hevige storm over Nederland en tal van dijken rond de Zuiderzee bleken niet tegen

het geweld opgewassen. Delen van Waterland en de Anna Paulownapolder, maar ook gebieden aan de oostkant van de Zuiderzee gingen onder water. Deze ramp, maar ook de oorlog en de daarmee samenhangende voedselnood maakten dat reeds op 9 september 1916 een wetsontwerp tot afsluiting en gedeeltelijke inpoldering van de Zuiderzee bij de Tweede Kamer werd ingediend. In 1918 werd de Zuiderzeewet aangenomen en op 1 mei 1919 wordt de Dienst der Zuiderzeewerken opgericht en kan het grote werk beginnen.

Cornelis Lely

Dat het ineens allemaal zo snel ging, was grotendeels te danken aan Ir. Cornelis Lely. De plannen tot inpoldering van delen van de Zuiderzee speelden al meer dan honderd jaar. Maar beperkte technieken en/of beperkte financiële middelen zorgden er meestal voor dat de vaak ambitieuze plannen op de plank bleven liggen.

Lely had als voorzitter van de Zuiderzeevereniging al in 1892 een plan gemaakt voor de waterbeheersing in het Zuiderzeegebied,

waarin ook een afsluitdijk was opgenomen. Het voordeel daarvan was een belangrijke verkorting van het aantal kilometers zeedijk in het Zuiderzeegebied. Maar ook dit plan bleef liggen. Dat het plan Lely uiteindelijk toch uitgevoerd werd, is voor een belangrijk deel te danken aan het feit dat Lely behalve een goed ingenieur ook een talentvolle politicus was. Van 1913 tot 1918 was hij minister van Waterstaat en in die hoedanigheid probeerde hij voortdurend zijn eigen plan uitgevoerd te krijgen. In 1916 kreeg hij zijn gelijk, toen de stormramp inderdaad de kwetsbaarheid van de lange Zuiderseekustlijn aantoonde. Zijn eigen plan kwam weer uit zijn archiefkast en kreeg vleugels.

Eiland in een web van dijken

Het eerste project van de Dienst Zuiderzeewerken was de aanleg van een dijk tussen de Van Ewijcksluis en de westpunt van Wieringen. Deze dijk krijgt de naam Amsteldiepdijk, genoemd naar de diepe geul Amsteldiep ten westen van Wieringen. In de volksmond wordt deze dijk de 'korte afsluitdijk' genoemd. Op 31 juli 1924 was deze 2,5 km lange dijk klaar en hiermee was Wieringen de eerste van de vier Zuiderzee-eilanden (Wieringen, Urk, Schokland en Marken) dat zijn eilandstatus verloor.

Het werd het decennium van de dijkenbouwers. Het leek wel of alles met elkaar verbonden werd. Er kwam een dijk tussen de Van Ewijcksluis en Den Helder (voor afwatering en scheepvaart), tussen de Wieringerwaardpolder en De Haukes en tussen Den Oever en Medemblik. De laatste dijk werd in 1929 gesloten en ten westen hiervan zou de Wieringermeerpolder komen. In februari 1930 werden de twee gemalen (bij Medemblik en bij Den Oever) in werking gesteld. Hierbij was het voor de afvloeijing van het water een voordeel dat de kanalen reeds onder water gebaggerd waren. Een halfjaar later, op 21 augustus 1930, viel de Wieringermeer droog en daarmee werd Wieringen - zes jaar nadat het eiland af was - deel van het vasteland van Noord-Holland.

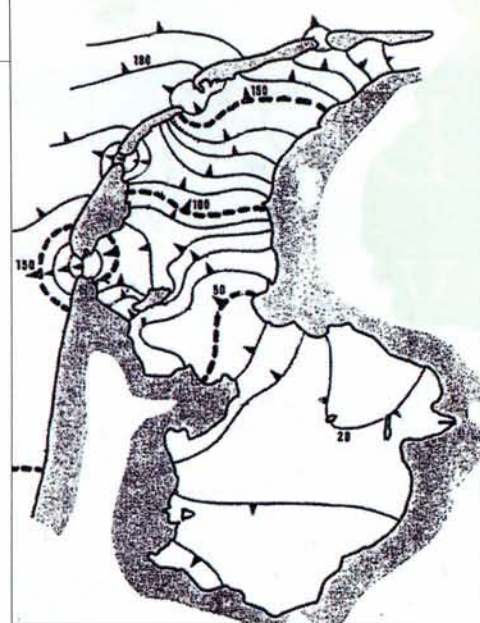
Binnen het hele plan was er echter één werk dat bij het grote publiek echt tot de verbeelding sprak en dat was de aanleg van de Afsluitdijk. Behalve de dijk zelf moesten twee grote sluiscomplexen worden gebouwd. Bij Kornwerderzand en bij Den Oever werd hiervoor een stuk zee van 28 hectare door dijken omringd en drooggemalen. In deze bouwput werden op het droge de spuisluisen, de schutsluis en de bruggenhoofden voor de verkeersweg gebouwd. Er werd van meerdere kanten aan de Afsluitdijk gewerkt. Niet alleen vanaf

Wieringen en de Friese kant, maar ook vanaf een werkeiland midden in de Zuiderzee, Breezand genaamd. Dit voormalige werkeiland heet tegenwoordig Breezanddijk en heeft nu twee (vlucht)havens: een zoete aan het IJsselmeer en een zoute aan de Wadzijde. Ruim tien jaar na de start van de werkzaamheden kon op 28 mei 1932 de laatste nog bestaande opening in de Afsluitdijk, de Vlieter, worden gedicht. Op de plaats waar dit gebeurde, is later een monument opgericht. De karakteristieke witte toren (naar een ontwerp van architect Dudok) heeft de naam 't Monument gekregen.

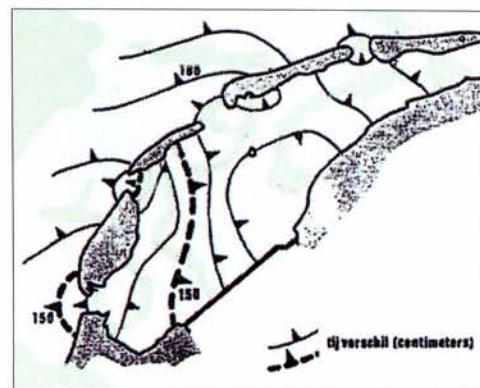
Het getij

De invloed van de Zuiderzeewerken op de waterhuishouding in het gebied was uiteraard zeer ingrijpend. De Milieu Effect Rapportage (MER) was er in die tijd nog niet. Er was wel wat vooronderzoek gedaan, maar de uitkomsten waren slechts ter kennisgeving aangenomen en hadden geen invloed gehad op de besluitvorming over de uitvoering van het project.

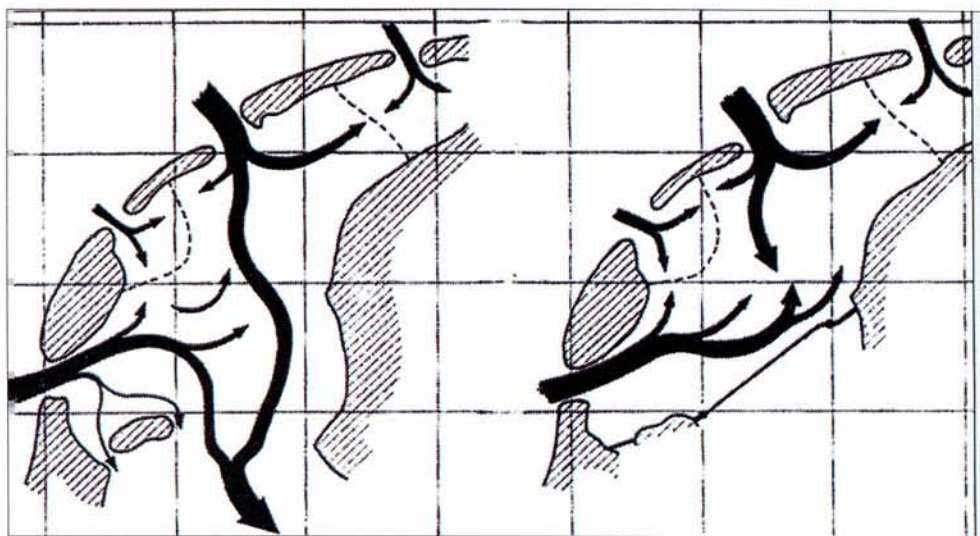
De kaartjes hiernaast tonen het verloop van de vloedstroom voor en na de afsluiting van de Zuiderzee. De afsluiting geeft de vloedstroom vanuit het Marsdiep een totaal andere loop. Dit resulteert in een aanzienlijke verhoging van het getij bij Wieringen.

Getijverschil vóór de afsluiting

Getijverschil na de afsluiting

Het verloop van de vloedstroom voor en na de afsluiting van de Zuiderzee

Op het kaartje van het getij vóór de afsluiting ziet men westelijk van het Marsdiep een getijverschil van 150 cm en oostelijk een verschil van 100 cm. Daarna loopt het verschil af naar 80 cm op de lijn Den Oever - Zurich en 50 cm zuidelijk van de Ven naar Stavoren. Nog verder in de kom van de Zuiderzee wordt het getijdenverschil snel minder. Op de lijn Lem-

mer - Urk - Schokland en op de lijn Marken - Harderwijk is het 20 cm en voor het IJ uiteindelijk nog maar 10 cm.

Op het kaartje van het getij ná de afsluiting is het getijverschil bij Den Oever 150 cm. Dit betekent dat de vloed en de eb ieder ruwweg 35 cm hoger en lager zijn geworden. Dat hield in dat er meer gronden droog kwamen te liggen.

De Zuiderzeewerken in wording (1928). Links van Wieringen de Amsteldiepdijk, ten zuiden van Wieringen is het begin van de Wieringermeerdijk te zien en bij Breezanddijk en Friesland het eerste begin van de Afsluitdijk.

Bovendien ging deze verandering gepaard met sterkere stromingen in het gebied.

Einde van de bedrijvigheid

In het verleden moest er heel veel inspanning geleverd worden om uiteindelijk in 1891 een kleine haven te krijgen. Na 1920 waren de rollen omgekeerd. Zonder dat erom gevraagd was, kreeg de haven een flinke uitbreiding. Bij De Haukes werd de nieuwe Wieringermeerdijk zodanig aangelegd dat de haven maar liefst drie keer groter werd. Aan de zuidkant van de nieuwe havenmond werd bovendien nog een schutsluis (Haukessluis) gebouwd, die toegang geeft tot de kanalen van de Wieringermeer. Voor de vissers van De Haukes was het echter mosterd na de maaltijd. De Haukes was de thuishaven van een omvangrijke vloot van voornamelijk kleinere schepen (125 schepen in 1909) die in de wierwaarden op alikruiken en paling visten. In 1911 was bovendien nog een visafslag opgericht. De vissers van De Haukes waren om begrijpelijke redenen vanaf het begin sterk tegen het plan van de Zuiderzeewerken gekant geweest. Door de aanleg van de Amsteldiepdijk (1924) kwamen de dichtbij gelegen visgronden ineens veel verder weg te liggen. De schepen moesten helemaal om de zuidkant van Wieringen heen varen om hun visgronden aan de noordkant te bereiken. Lang duurde dit ongemak echter niet, want na de bedijking van de Wieringermeer (1927-1929) werd de haven van De Haukes definitief onbereikbaar voor de vissersschepen. Niet alleen de visserij verdween, ook de beurtvaart. Het vervoer ging nu niet meer per (zeil)schip over het Amsteldiep, maar per vrachtauto over de Amsteldiepdijk. Hetzelfde

Uitbreiding van de Vissershaven te Den Oever

Onder: Drukte in Den Oever ten tijde van de overvloedige haringvangsten

gold voor de postboot en de veerdienst naar de vaste wal; dit ging voortaan per bus. Was De Haukes honderden jaren lang eigenlijk de 'haven' op Wieringen en het vertrek- of aankomstpunt bij een reis naar de vaste wal, binnen een periode van tien jaar was alles voorbij. Op dit moment zijn de namen 'postbootsteiger' in de huidige jachthaven en Café De Postboot nog slechts herinneringen aan een rijker verleden.

Den Oever

Het eerste belangrijke project in Den Oever was de aanleg van een werkhaven voor de Zuiderzeewerken, de Noorderhaven. De haven werd in zee gebouwd tegen de oostzijde van het eiland, naast de bestaande haven. De havenkom heeft een lengte van 500 meter en een breedte van 130 tot 150 meter. Een grote

haven dus. En dat kwam goed uit, omdat de vloot uit De Haukes noodgedwongen zijn toevlucht tot Den Oever had moeten nemen. Maar helaas, de werkhaven was ook echt bedoeld als werkhaven voor de Afsluitdijk en vissersschepen waren voorlopig dus nog niet welkom. Om het sterk gegroeide aantal vissersschepen toch een ligplaats te bieden, werd besloten de Vissershaven te vergroten. Desondanks was het een aantal jaren flink behelpen voor de vissers. Pas na de oplevering van de Afsluitdijk zou er meer ruimte voor de vissersvloot komen.

Overigens was het aantal vissers door de Zuiderzeewerken behoorlijk gedaald. In eerste instantie omdat veel vissers gingen werken bij de uitvoering van de diverse werken, aangezien ze daar bijna twee maal zoveel konden verdienen als met de visserij. Het werk was

weliswaar zwaar, maar toch vaak beter vergeleken met het gemartel bij tijd en wijle in de visserij onder zeil. Ongeveer tweehonderd van de in totaal driehonderdvijftig arbeiders die na 1921 aan de Noorderhaven werkten, waren Wieringers. Het aantal vissers daalde van 405 in 1920 tot 232 in 1930. Het aantal vissersschepen daalde mee naar 182 in 1930. In 1930 waren nog maar 28 schepen uitgerust met een motor, zodat in het decennium van de Zuiderzeewerken de visserij nog groten-deels onder zeil werd uitgeoefend. Dit in tegenstelling tot de sleepboten, vrachtschepen, kranen et cetera van de Maatschappij tot Uitvoering van de Zuiderzeewerken, die allemaal mechanisch werden aangedreven.

Het verdwijnen van wierwaarden

De wierwinning was voor Wieringen al honderden jaren van belang. Het was seizoenswerk, maar wel belangrijk seizoenswerk, want in 1910 had zo'n veertig procent van de beroepsbevolking neveninkomsten uit het wier. Een aantal wierwaarden lag vlakbij het eiland, zowel aan de noord- als aan de zuidkant, verderop op het Balgzand en tegen de dijk van de Anna Paulownapolder. De problemen in het wier begonnen eigenlijk al meteen na de aanleg van de Amsteldiepdijk in 1924. Het Amsteldiep was een diepe stroomgeul (op sommige plekken wel 17 meter diep) en eb en vloed speelden hier een belangrijke rol in de wisselwerking tussen het zoute en het zoete water van de Zuiderzee. De nieuwe dijk zorgde dus voor een flinke verstoring van de waterhuishouding. Het water aan de zuidkant van Wieringen werd te zoet en aan de noordkant te zout. Het gevolg was dat het wier ten zuiden van de dijk afstierf. Op het Balgzand en aan de noordkant van Wieringen werd de kwaliteit minder door het onderslibben van het wier als gevolg van de veranderde stroming. Een paar jaar later, in 1930, viel de Wieringermeer droog en maakte het vroegere zee gras langs de gehele zuidkant van Wieringen definitief plaats voor landgras. Het wier groeide echter ook verder van Wieringen in de Waddenzee. De wieraanvoer ging dus voorlopig nog door, weliswaar met aanmerkelijk minder mensen, omdat door de goede verdiensten bij de Zuiderzeewerken ook de seizoenmatige bijverdiensten uit de wierwinning minder noodzakelijk waren geworden. Op 28 mei 1932 werd het laatste gat in de Afsluitdijk gedicht. Heel kort daarna, slechts enkele weken later, begon het zee gras in de Waddenzee sterk in kwaliteit achteruit te gaan, zwart te worden en af te sterven. De productie was in 1932 ruim de helft lager dan in voorgaande jaren. In 1933 werd er zelfs geen pak zee gras meer aange-

voerd, noch op Texel noch op Wieringen. Na een aanwezigheid van 750 jaar was het zee gras volledig uit de Waddenzee verdwenen. Gelukkig was er de uitspraak van Ir.Lely: "Aan de droogmaking mag geen smet kleven", en was mede daarom de Zuiderzeesteunwet in het leven geroepen. De wierwinners zouden dus wel schadeloos gesteld worden. Het wier was immers verdwenen door de Afsluitdijk?

Een ziekte of die dijk

Het overgrote deel van de Wieringers dat belang had gehad bij de wierwinning kreeg echter geen steun uit deze wet. Recht op ondersteuning hadden namelijk alleen degenen die meer dan de helft van hun inkomen verkregen hadden door ten zuiden van Wieringen wier te vissen of te maaien. Daar lag nu immers de Wieringermeerpolder. Dat het wier ten noorden van Wieringen en de Afsluitdijk na de afsluiting ook plotseling verdween, leidde tot een langjarig, soms hooglopend maar vooral gênant verschil van mening. Volgens de wierwinners was de Afsluitdijk de schuldige, vanwege veranderingen in het getij en de hoogte daarvan, de stroomsnelheid en -richting en de sterke verandering van het zoutgehalte. De overheid had een bredere blik en daarmee ook een andere mening. Deze was gebaseerd op een rapport van Dr. Havinga van het Rijksinstituut voor Biologisch Visserijonderzoek. In dit rapport wordt geconstateerd dat het zee gras is verdwenen door een ziekte die in 1932 wereldwijd uitbrak. Zowel aan de oost- en westkant van de Atlantische Oceaan als binnen Europa in Portugal, Noorwegen en de Oostzee, werd het zee gras ziek en stierf af. De overheid gaf weliswaar toe dat de hydrografische omstandigheden voor het zee gras er niet beter op waren geworden door de dijk, maar betwijfelde of dit de groei van gezond zee gras zodanig zou hebben belemmerd dat het daardoor uit zou sterven. De discussie duurde jaren, maar de overheid gaf niet toe aan de vissers met hún belangrijke argument dat het zee gras al rond 1924 door de Amsteldiepdijk uit het Amsteldiep verdween, dus lang vóórdat de ziekte uitbrak. De regering weigerde de stelling in te nemen dat ziekte én afsluiting samen wel eens schuldig konden zijn. Het grootste deel van de wiersissers bleef hierdoor met lege handen achter. Heel triest, want het wier zou later op veel plaatsen terugkomen, maar niet meer in de Waddenzee.

Alikruiken, paling, mosselen en ansjovis

Bij de visserij op alikruiken werd in de wier-velden gevist. De krukels hechtten zich vast aan de stengels van het zee gras en werden met

een speciale krukkelkor daarvan afgeschraapt. Met de krukkelkor werd actief gevist, het net werd gesleept. Hoe meer wind, hoe sneller er gesleept kon worden. In de jaren twintig ontstonden bij de alikruikervisserij flink wat irritaties tussen grote en kleine aken, maar vooral ook tussen vissers die voor de zeilen visten en degenen die hun schip van een motor hadden voorzien. In een vergadering van de Visserijvereniging DETV in 1930 werd zelfs een voorstel ingediend om een verbod aan te vragen om met mechanische kracht op alikruiken te vissen. De vissers kwamen er toen onderling niet uit. En eigenlijk maakte dat ook niet uit, want twee jaar later was het wier verdwenen en daarmee ook de visserij op alikruiken.

De wierwaarden en de geulen daartussen waren ook bekend om de rijkdom aan paling. Hierop werd al heel lang intensief gevist met kleine fuiken en kubben. Voor de paling (en ook voor alikruiken trouwens) was De Haukes de belangrijkste aanvoerhaven. Na het verdwijnen van het wier verdween de paling gelukkig niet, maar verplaatste zich naar het diepere water in de geulen en langs de dijk. De vissers hadden daarvoor echter wel zwaarder en dus duurder materiaal nodig. Maar goed, de paling was er in ieder nog wel, en nu zelfs aan twee kanten, want ook aan de IJsselmeerkant bleek de paling goed te gedijen. Na de afsluiting viste men dus aan beide kanten van de dijk en bleef de paling belangrijk voor de Wieringer vissers.

Mosselen werden gevist aan de noord- en zuidkant van Wieringen. De meeste mosselen lagen echter ten oosten van het eiland. Een flink deel van de mosselbanken lag in een gebied zuidelijk van de latere Afsluitdijk. Aangezien de mossel een zoutwater schelpdier is, gingen deze mosselbanken na 1932 verloren. Gelukkig bleven er in dit geval nog genoeg mosselen aan de noordkant over om ook heden ten dage nog in de behoefte te voorzien. Ansjovis kwam naar de Zuiderzee om zich voort te planten. Er werd ook wel door Wieringers op gevist, maar het was toch meer een visserij die vanuit andere plaatsen rond de Zuiderzee in goede jaren massaal werd beoefend. Het waren meest kleine schepen waarmee gevist werd, soms wel meer dan duizend tegelijk. Na de afsluiting verdween de ansjovis uit het IJsselmeer. In de Waddenzee is er nog wel enkele tientallen jaren op beperkte schaal op gevist, maar sinds de jaren zestig is het visje ook hier verdwenen.

Zuiderzeeharing

Deze haringsoort was kleiner dan de Noordzeeharing. Omdat zijn vetgehalte lager was,

Haringvisserij met de zegen en met haringkamers in 1933

kon deze soort niet bewerkt worden tot de bekende Hollandse Nieuwe. Voor roken was hij echter wel geschikt en bokkingrokerijen waren dan ook in grote getale rond de Zuiderzee te vinden.

De visserij op Zuiderzeeharing had op Wieringen nooit zoveel voorgesteld. Vanaf 1932 werden op Wieringen enorme hoeveelheden gevangen, omdat de haring, die op weg was naar de paaigronden in de Kom van de Zuiderzee, onderweg de Afsluitdijk tegenkwam.

De haring voor het oprapen

Er werd gevestigd met de zegen, met haringkamers en ook in span met de kuil. Je kon zelfs met een schepnet langs de dijk haring vangen. Een apart verschijnsel was dat een aantal sleepboten van de Zuiderzeewerken die na 1932 werkeloos waren geworden ook op haring gingen vissen. In span en met krachtige motoren brachten ze per schip meer haring binnen dan de zeilende aken. Om aan de haringvisserij te mogen deelnemen, was een speciale vergunning nodig en werd het schip geregistreerd bij de Nederlandse Visserijcentrale. Er werden echter geen speciale eisen aan het schip gesteld, want ook de sleepboten kregen zonder problemen een vergunning en een visserijnummer op de boeg. Zoals vaak in de visserij vlogen gaand en staand want elkaar regelmatig in de haren. Het schutwand van de haringkamers stond dwars in het vaarwater en in datzelfde vaarwater visten de kuilers

ook, maar dan in de lengterichting. De vangst van Zuiderzeeharing was in deze jaren zo overvloedig dat de haring zelfs voor vismeel werd gebruikt. De totale haringvangst, die voor 1930 nog nooit hoger was geweest dan vier miljoen kilo, was in 1933 gestegen tot ruim tien miljoen kilo, en in 1936 was dit zelfs vijftien miljoen kilo. Daarna daalde de aanvoer snel en na 1939 was deze haringsoort, die eens een groot deel van het volk een goedkope voedselbron verschaftte, voorgoed uitgestorven.

Hoe ging het verder?

Heel veel dingen waren veranderd of voorbij. Postboot, beurtveer en visserij verdwenen uit De Haukes. Zeegras, alikruiken en haring uit de zee rond Wieringen en heel veel oude gewoontes verdwenen op het eiland zelf. Veel kwam er voor terug, zoals een verkeersweg dwars over het voormalig eiland en een verdubbeling van het aantal inwoners.

Gevangen in de nieuwe polder

Haringaanvoer te Den Oever door de WR 213 in 1934

Hoe verging het De Haukes na 1932? Den Oever had nu een grote haven, maar was die nog nodig na het verdwijnen van het wier, de alikruiken en de haring? Rond 1930 viste men nog grotendeels op de zeilen, maar de motorisering kwam op gang. Hoe zou het met de Wieringeraken onder zeil aflopen? De Wieringer vissers konden nu behalve naar de Waddenzee en de Noordzee, ook naar het IJsselmeer. Welke kant zouden ze opgaan?

Dit alles en nog meer leest u in het volgende nummer van SdZ.

Bronvermelding

Bij de gegevensverzameling is gebruik gemaakt van de boeken:

Wiringerlant deel 2, door Drs. J.T. Bremer
Vissers van Wieringen, door C. Tijssen